

Calcolítico: Monte dos Remedios

Andrés Bonilla Rodríguez e Mario César Vila

O xacemento localízase nunha dorsal situada a 84 m de altitude s.n.m. no tramo medio-inferior da ladeira NW do Monte dos Remedios, no concello de Moaña (Pontevedra), ocupando un rechán duns 130 m de lonxitude e 150 m de ancho por enriba das terras de cultivo dun val litoral. O seu emprazamento é favorable para un aproveitamento mixto do entorno (agricultura, gandería, uso dos bosques e marisqueo), coincidente coas prácticas económicas recoñecidas para o período calcolítico (período que neste volume denomínase Neolítico Final) en Galicia. A súa situación, pois, respondería máis a necesidades produtivas que doutro tipo. Os límites do xacemento exceden a área escavada, documentándose a súa continuación a ámbolos lados da traza da obra.

A modo de descrición xeral, a área escavada do xacemento presentou un aspecto final consistente nunha plataforma regularizada artificialmente mediante o rebaixe en varias zonas do nivel C de transición ó substrato. Sobre este nivel localizáronse restos de varios pavimentos de terra compacta ou de xabre. Escavadas neles e no nivel C subxacente documentáronse as seguintes estruturas:

❖ Unha gabiá de trazo rectilíneo que percorre o lateral E da zona escavada. O seu perfil en V e a presenza de buracos de poste asociados parecen indicar que se trata dos restos dunha

FIGURA 25

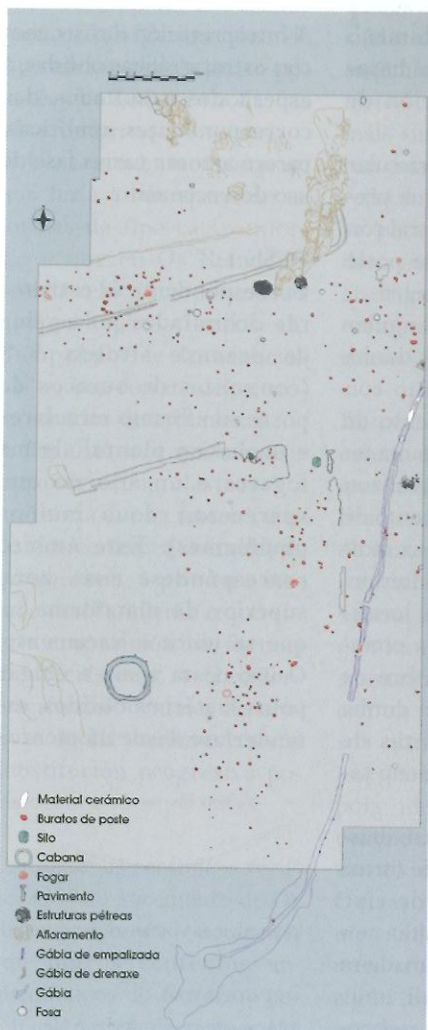
Imaxe 3D coa superficie escavada do xacemento

FIGURA 26

Debuxo da planta da superficie escavada

FIGURA 27

Fotografía aérea da escavación

- Material cerámico
- Buracos de poste
- Silo
- Cabana
- Fogar
- Pavimento
- Estruturas pétreas
- Afloramento
- Gabiá de empalizada
- Gabiá de drenaxe
- Gabiá
- Fosa

empalizada. Presenta unha zona de acceso orientada ó SE e continúa ó S da escavación adoptando un trazado curvo. A súa impronta pérdese á altura do eixo do vial.

❖ Dúas gabias paralelas de perfil cóncavo atravesan o xacemento en sentido NW–SE. Parecen cumprir unha función de drenaxe, dado o seu perfil cóncavo e a súa orientación transversal ó sentido da pendente.

❖ Numerosas improntas de buracos de poste de distintos diámetros. Nalgúns casos debuxan trazados rectilíneos ou curvos, se ben nas zonas de maior concentración non se observan formas recoñecibles. Na zona N as improntas aparecen asociadas a pedras de granito de tamaño medio, configurando o basamento dunha construción de planta cadrangular.

❖ O chan dunha cabana circular de 4,5 m de diámetro que presenta unha gabia perimetral con improntas de buracos de poste situadas nos bordes da gabia.

❖ Unha estrutura cadrangular semisubterránea e restos dunha segunda, escavadas xunto con varias fosas nun pavimento de terra sobre o que se dispuña un fogar e baixo o que se localizou unha fosa de almacenamento de 1 m de diámetro con dous muíños naviformes no seu interior.

❖ Xunto a estes restos localizáronse varios fogares construídos no nivel C, sobre os pavimentos e no recheo dunha fosa, así como improntas de fosas circulares de pequeno tamaño e profundidade.

❖ Dúas estruturas de combustión ben conservadas, de forma oval de 1 m e 1,5 m de eixo maior, formadas por unha potente capa de cinzas e madeira carbonizada cuberta por unha capa de pedra menuda, así co-

→FIGURA 28

Improntas de buracos de poste

→FIGURA 29

Cimentación e chan de cabana

mo os restos de outras dúas de similar configuración.

❖ Os afloramentos graníticos existentes no lateral NE da zona escavada amosan sinais de aproveitamento consistentes en rebaixes e marcas de extracción de pedra, e foron recollidos fragmentos de canteiría no recheo que colmataba as gabias.

A interpretación das secuencias estratigráficas obtidas, á espera dos resultados das correspondentes analíticas, parece amosar varias fase de uso do xacemento:

FASE 1

Correspondente ás estruturas delimitadas pola gabia de drenaxe situada ó S (conxuntos de buracos de poste con formas circulares e ovales en planta, algúns fogares e un silo no que apareceron dous muíños naviformes). Este ámbito correspóndese coa zona superior da plataforma na que se ubica o xacemento. O uso desta zona, a xulgar polos materiais obtidos, entenderíase desde momentos

→FIGURA 30

Estrutura de combustión

→FIGURA 31

Afloramentos graníticos ó NE

precampaniformes ata os plenamente campaniformes.

A expansión da área de actividade cara o N parece documentarse na aparición dunha zona de hábitat evidenciada por un conxunto de buracos de poste que definen unha planta cuadrangular de, aproximadamente, 4 m de lado, orientada en sentido NW-SE e cortada no seus lados S e W pola construción da gabia de drenaxe situada ó N da anterior. A superación do espacio delimitado pola gabia meridional estaría evidenciando un segundo momento de uso.

Nesta secuencia se situarían as estruturas de combustión xa mencionadas.

FASE 2

No sector central do xacemento documéntanse unha serie de transformacións que afectarían á maior parte de estruturas escavadas no sustrato, colmatadas por un sedimento de orixe natural. Posteriormente, o uso antrópico desta zona dá lugar á formación dun pavimento superficial que é cortado por varias fosas e un buraco de poste.

FASE 3

Estas estruturas son cubertas nun momento posterior polo mesmo nivel de terras que colmata os restantes elementos situados neste sector.

FASE 4

Cóbrese a totalidade do xacemento cun sedimento sobre o que se realizan tarefas agrícolas. Boa parte destas transformacións afectarán ó niveis arqueolóxicos.

Pola súa parte, os materiais cerámicos recuperados no xace-

mento de Os Remedios, postos en relación coas datas radiocarbónicas dispoñibles en contextos con repertorios similares, permiten recoñecer, polo menos, tres tradicións cerámicas que podemos inscribir, a súa vez, noutros tantos momentos dentro da Prehistoria Recente:

❖ Así, un primeiro grupo cerámico coincidiría *grosso modo*, dentro do ámbito cultural precampaniforme, no marco da tradición alfareira tipo *Penha* de orixe rexional. Presenta unha produción alfareira caracterizada por un claro predominio das cerámicas decoradas mediante organizacións de tipo metopado e o gusto pola técnica incisa en todas as súas variantes.

❖ Un segundo momento, no que tería a súa aparición as formas de tipo *campaniforme* e que en Os Remedios poden relacionarse ben cos grupos máis clásicos do Campaniforme Internacional ou ben con modelos evolucionados de orixe local.

❖ Por último, e quizais peor caracterizada, destacar a presenza dunha terceira tradición cerámica asimilable, *grosso modo*, á primeira metade do IIº milenio e que supón a aparición de formas características, a transformación das fórmulas decorativas do IIIº milenio e a súa substitución progresiva polas *decoracións plásticas*.

Os materiais cerámicos recuperados no xacemento de Os Remedios, a súa vinculación con outros contextos arqueolóxicos do Noroeste peninsular, permiten apuntar

FIGURA 52

Selección de materiais cerámicos e líticos

un período de ocupación para o mesmo que abarcaría fundamentalmente os últimos tres cuartos do IIIer milenio e o primeiro tercio/mediados do IIº milenio. Por outro lado, e en relación cos aspectos funcionais, obsérvase un predominio das formas de pequeno e medio tamaño que ben podían vincularse co consumo e preparación de alimentos, observándose naquelas formas cerámicas asociadas ó Bronce, a presenza sistemática de recipientes de maior capacidade e acabados máis simples, que ben puideran estar relacionados cas tarefas de almacenaxe. Este feito podería servirnos como dato indirecto, que permite atestiguar certos procesos económicos relacionados coa intensificación da produción.

Respecto á industria lítica, o estudo levado a cabo indica que foi maioritariamente realizada sobre materias primas de orixe local, facilmente recolectables nos arredores do xacemento nun radio inferior ós 6 km. As fontes de aprovisionamento para o caso dos cantos rodados, son os cursos aluviais próximos e o mar (como así foi constatado pola identificación dalgún canto de ortogneis con rodamento de orixe marítimo). Outras materias primas como o sílex, puideron ter tamén orixe local, asociadas a algún filón ou veta de cuarzo existente en áreas próximas.

As características da industria lítica pulimentada, que se concretan na elevada proporción de pezas moi fracturadas e esgotadas (características que, en menor medida, son visibles tamén na industria tallada), plantexan como máis probable a hipótese dun abandono non traumático do asentamento, no cal se desbotaron sómentes aquelas pezas que xa non tiñan utilidade ou cuxo transporte a un novo asentamento era pouco rentable.

A modo de comentario final, o estudo do xacemento no seu

momento actual ofrece as seguintes perspectivas:

❖ Respecto a súa funcionalidade, a distribución espacial dos materiais, a súa tipoloxía e o tipo de estruturas descubertas parecen indicar un uso doméstico do espazo restrinxido a zonas concretas do xacemento, diferenciadas doutras dedicadas a actividades de elaboración e almacenaxe. Así, o solo de cabana circular documentado non mostra indicios de uso como lugar

de habitación, sendo razoable supoñer que o seu uso estaría en relación con tarefas do segundo tipo.

❖ O estudo realizado sobre os materiais e a lectura das secuencias estratigráficas poñen de manifesto que a ocupación do espazo escavado foi de **longa duración**. A este respecto, os resultados aportados polo análise dun número significativo de mostras do xacemento serán fundamentais para definir os seus momentos concretos e a organización do espazo adoptada en cada fase.

FICHA TÉCNICA

EQUIPO DE TRABAJO

ACTUACIÓN

ESCAVACIÓN ARQUEOLÓXICA EN ÁREA NO XACEMENTO CALCOLÍTICO DE MONTE DOS REMEDIOS. MOAÑA, PONTEVEDRA.

DATAS DA ACTUACIÓN

14 DE XULLO Ó 31 DE OUTUBRO DE 2003.

DIRECCIÓN DA ACTUACIÓN

Andrés Bonilla Rodríguez

COORDINACIÓN

Mario César Vila

ASESORÍA CIENTÍFICA

Ramón Fábregas Valcarce

ASESORAMENTO E ESTUDO EDAFOLÓXICO

Felipe Criado Boado e Antonio Martínez Cortizas

REXISTRO DE UE, REXISTRO E TRATAMENTO DO

MATERIAL ARQUEOLÓXICO

Nieves Veiga López y Jorge García Méndez

INVENTARIO E CATALOGACIÓN DOS MATERIAIS CERÁMICOS

Mario César Vila, Jorge García Méndez y Nieves Veiga López

ESTUDO DOS MATERIAIS CERÁMICOS

Antolín Gómez Fernández

INVENTARIO, CATALOGACIÓN E ESTUDO DA INDUSTRIA LÍTICA

María del Mar López Cordeiro

DEBUXO DE CAMPO

María Méndez Martínez

DEBUXO DE GABINETE - PLANOS

Cristóbal Nodar Nodar y María Méndez Martínez

DEBUXO DE GABINETE - MATERIAIS CERÁMICOS

Mario César Vila, María Méndez Martínez y Cristóbal Nodar Nodar

DEBUXO DE GABINETE - MATERIAIS LÍTICOS

Marta Lago Cerviño

DEBUXO DE GABINETE - FOTOGRAFÍA

José Francisco Bonilla Rodríguez

EQUIPO DE ESCAVACIÓN

Jorge García Méndez, Miguel Alvarado López, Miguel Angel Muíño Rincón, Victor Varona Suarez, Guillermo Santamaría Gámez, Susana Goyanes Hermo, Santiago Sempere Serrano, María del Mar Sobral Bernal, Juan Luis López Pérez, Lidia Queipo Salvande, Eva Alvadalejo Iglesias, Brais Xosé Currás Refojos, Javier Telesforo Abal Fernández, Jorge Gómez Martínez, Domingo Carballo Vázquez, David Varona Suarez, Cristóbal Nodar Nodar, Fernando Lago Rodríguez, Ricardo Pérez Fernández, Manuel Pulido Gorrita, Xermán Darriba Barba, Victor Manuel Vázquez Domínguez, Emma Carballal González, José Carlos Pérez Corral, Daniel Gestido Rial, Francisco Javier Moledo Fernández.

CONTRATISTA

UTE Dragados-OCA